

28. Під стягом мистецтва. Відкритий лист до "Театрального Комітету" у Львові (3 причини театральної анкети) // Рідний край. – 1921. – 25-27 березня.
29. Ревуцький В. В орбіті світового театру / Валеріан Ревуцький. - Київ - Харків - Нью-Йорк: Вид-во М.П.Коць, 1995. – С. 3-90.
30. Рудницький М. Доля і недоля нашого театру / М.Рудницький // Діло. – 1925. – 8 серпня .
31. Стерпак І. Петро Сорока / І.Стерпак // Наш театр. – Т. I. – С. 703-704.
32. Сумне свідотство // Театральне мистецтво. – 1922. – 15 червня. – Вип. III- IV. – С. 29.
33. Театральні справи // Діло. – 1923. – 16 грудня.
34. Театроман. Театр Івана Когутяка // Театральне мистецтво. – 1922. – 15 червня. – Вип. III-IV. – С. 38-39.
35. "Український драматичний театр" під дирекцією Івана Когутяка // Театральне мистецтво. – 1922. – 15 червня. – Вип. III- IV. – С. 21-22.
36. Український театр Миколи Орла Степняка // Театральне мистецтво. – 1923. – Жовтень. – Вип. VII-VIII. – С. 31-32.
37. Укр. оперово-драматичний театр під орудою Я.Барнича // Театральне мистецтво. – 1924. – 15 вересня. – Вип. IV. – С. 43.
38. Український Народний Театр "Бесіди" під дирекцією Й.Стадника // Діло. – 1923. – 2 вересня.
39. Український театр під реж. М.Айдарова // Театральне мистецтво. – 1924. – 15 вересня. – Вип. IV. – С. 43.
40. Усталена форма прийому артистів до театру "Української бесіди" // ЦДІА України у Львові. – Ф. 514. – Оп. 1. – Спр. 162. – Арк. 18.

Реґейло З.Я. Трагедия и феерия украинского театра Галиции начала 20-х годов XX в.

В статье обобщены деятельность театральных коллективов в Галиции в начале 20-х годов XX века, отражены их художественный уровень, актерский состав и обоснованы причины упадка старого украинского профессионального театра "Украинская беседа".

Ключевые слова: национально-культурное движение, театральное искусство, украинский театр.

Reheilo Z. Ya. Ukrainian theatre tragedy and fairy scene: Galicia at the beginning of 1920s

The activities of the theatrical collectives in Galicia at the beginning of 1920s are generalized in the article; their artistic level and actors' structure are enlightened; the reasons of decay of the oldest Ukrainian professional theatre "Ukrainska besida" are grounded.

Key words: national cultural movement, theatrical art, Ukrainian theatre.

УДК: 930.2:[37.018.1:63](477.64)“1920/1930”

I. В. Савченко

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯНСЬКИХ РОДИНАХ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ В 20–30–Х РР. ХХ СТ. (ЗА УСНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ)

Стаття присвячена дослідженню особливостей виховання дітей в українських селах 20–30-х рр. ХХ ст. Зокрема, акцентується увага на шкільному навчанні, трудовому вихованні, іграх. Визначаються зміни, які відбуваються у даний період в процесі освіти дітей. Наголошується на ускладненні навчального процесу серед дітей, які отримували освіту в другій половині 20–30-х рр.

Ключові слова: повсякденність, дитинство, освіта, ігри, виховання.

Важливим напрямком сучасної історичної науки є дослідження історії повсякденності, або людинознавчої історії, вивчення якої було започатковано французькими істориками школи «Анналів». [2; 3]. В Україні проблеми історії повсякденності набувають актуальності вже в 90-х роках минулого століття. На необхідності здійснення комплексних досліджень з народознавчої історії акцентував увагу В. Сарбей [5]. Проблеми історії повсякденності привертають увагу Н. Яковенко, О. Удада [6; 10]. Авторами колективної монографії «Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.)» здійснено спробу узагальнення досліджень історії повсякденного життя в роки нової економічної політики. При цьому звернуто увагу на теоретико-методологічні аспекти історії повсякденності, питання повсякденного життя селянства, робітників та інших соціальних спільнот в 20-х рр. Питання історії міської повсякденності на прикладі міст Криму ХІХ – початку ХХ ст. було розглянуто в роботах Д. Аверіної-Лугової, зокрема, нею було звернуто увагу і на особливості тогочасного виховання дітей в умовах міста [1].

В житті будь-якої спільноти важливе місце посідає те, яким чином відбувається процес формування особистостей, що її складають, і важливу роль в цьому процесі відіграє саме дитинство. В дитинстві, в період взаємодії власного, родинного та колективного досвіду закладаються основні життєві орієнтири особистості. При цьому важливими складовими виховання дітей є навчання, ігри, привчання до праці. Період 20-30-х рр. ХХ ст. став часом трансформацій для традиційного устрою українського села, в тому числі і в повсякденному житті українського селянства. Зміни відбувалися і у вихованні дітей, проте їх відзначав досить неоднозначний характер.

Впродовж 20-30-х рр. досить суттєво змінюється роль шкільної освіти у вихованні дітей. Слід зазначити, що початок 20-х років у зв'язку з громадянською війною взагалі залишав мало можливостей для отримання освіти. Втім, в цей період для більшості селянських сімей шкільна освіта не була обов'язковим елементом дитячого виховання. Певною мірою цьому сприяла невелика кількість шкільних закладів, але значний вплив мала і відсутність відповідних матеріальних умов. У більшості родин елементарні потреби людини – їжа, одяг, взуття та житло поглинали 90% фонду споживання селянина-одноосібника [4, с.156]. Між тим, середня кількість дітей в селянській родині дорівнювала 7-8 особам. Далеко не в кожній сім'ї у всіх дітей було взуття, та й навіть зимовий одяг. Діти були помічниками в сільськогосподарських роботах, а навчання забирало час. Звичайно, за таких умов можливості навчання у селянських дітей різко зменшувалися.

Проте вже впродовж першої половини 20-х років певні зміни в навчальний процес в сільській місцевості внесла радянська влада. Так, розгортання компанії з ліквідації безграмотності дозволило отримати деяким дітям елементарні знання в «лікбезах» [8, с.2]. При цьому самими селянами в їх спогадах таке навчання досить чітко визначається як можливість отримати саме початкову освіту: «Тоді вчили, знаєте як, аби мог росписатся і посчитать» [7, с.52]. Якість шкільної освіти також залишалась невеликою. Значна кількість селянських дітей, що навчалися в школі на початку 20-х рр., отримувала тільки один-два роки освіти. Це було пов'язано знову ж таки матеріальними проблемами, оскільки дітям інколи просто було ні в чому ходити до школи. І традиційно більш важливою за навчання для селянської сім'ї залишалася робота по господарству. Доки діти були малі, родина могла змиритися з тим, що вони витрачають свій час на уроки, але як тільки учні трохи підросли і їх допомога ставала суттєвішою, навчання припинялося. Часто навіть в ці один-два роки діти ходили на заняття лише взимку. Влітку діти або працювали в полі, або наглядали за молодшими, коли батьки йшли на роботу. При цьому в селянських спогадах про навчання в першій половині 20-х рр. досить рідкими є детальні описи з організації навчального процесу. Доволі простим є перелік предметів: «то букви вчили, то читать» [8, с.19-20].

В цей період в селянських сім'ях існувала велика різниця між відношенням до освіти хлопчиків та дівчаток. Хлопчикам, якщо на те була можливість, родина все-таки намагалася надати навчатися хоча б чотири класи. Для дівчат, з токи зору батьків, потреба у навчанні могла обмежуватися елементарними знаннями: «Батько казали, що хлопцям треба ходити частіше, а дівчата – вівці пасти» [6, с.135]. Існувала практика, що хлопець з певної родини міг отримати сім класів освіти, і для цього інколи потрібно було ходити до сусіднього села, і продовжував навчання далі. Що ж стосується дівчат з цієї ж родини, то: «заміж батько видав, і всьо» [8, с.150].

Стабілізація життя села в умовах непу, активна освітня політика радянського уряду сприяли тому, з середини 20-х років все більше дітей селянських родин починає отримувати чотирирічну, а той семирічну освіту, і навчання займає все більшу роль в житті дитини селянської родини. Освіта стає більш складною і систематичною, діти отримують знання з більшої кількості предметів. Характерно, що респонденти про навчання в даний період досить конкретно згадують перелік шкільних предметів: «історію, арифметику, читання, російську» [9]. Згадуються прізвища вчителів, респонденти надають їм характеристики. При цьому зростає увага до освіти дівчат. З середини 20-х років збільшується кількість дівчат, як навчалися сім класів, і намагалися надалі продовжити освіту, отримати якусь спеціальність. Щоправда, закінчити десять класів і отримати можливість поступити до вузу в умовах села було ще досить складно.

В школу діти одягалися в залежності від заможності родини. Якщо сім'я була хоч трохи заможною, могли навіть купити до школи щось нове з одягу. Але, як правило, набір «шкільних предметів» був невеликим: полотняна сумка, яку можна було носити через плече, ручка з пером і чорнильниця в спеціальному мішечку. Чорнила купували, а могли і робити самі з олівців або бузини. Існувала проблема дефіциту підручників та зошитів, могли писати навіть на старих книжках.

Невід'ємною складовою виховання в сільській родині було залучення до виконання тих чи інших робіт, і діти змалечку привчалися до роботи. Одним з основних обов'язків був догляд за меншими дітьми. Частіше до цієї роботи залучалися дівчата, але якщо достатньо дорослим в родині був тільки хлопчик, то цей обов'язок переходив до нього. За спогадами респондентів, «няньками» діти могли ставати з шести років. Діти допомагали дорослим в полі, дівчата виконували хатню роботу, хлопці наглядали за худобою. Досить часто в селянських родинях кожен мав свій чітко визначений перелік робіт. Наприклад, кожен мав свою ділянку на городі. Також дітей могли наймати на різні роботи. Наймалися для випасу худоби, для робіт у городі. Дівчат років з восьми могли наймати заможні родини для догляду за дітьми. Причому існувала практика, за якою така «нянька» жила в родині, де гляділа дітей, її годували, одягали. Для дівчат був можливим і такий варіант, що батьки віддавали їх у найми, щоб на зібрані гроші купити придане. З проведенням колективізації підлітки поруч з дорослими починають працювати у колгоспі: «Робила у колгоспі з дванадцяти год. На ящик становилась, крутила крутілку з бабами» [9].

Важливу роль в соціалізації дитини відіграють ігри. Згідно з розповідями респондентів, в період 20-30-х років домінували рухливі ігри. Вони потребували об'єднання декількох чоловік для гри, мали досить простий сценарій і не потребували якихось знарядь. Грали в такі ігри як: «м'яча» (або «шаматая»), «лозинки», «крем'яшки», «платочок», «кузьмерки», «вбігачки», «цурки» («шпакат») «клюка» («кльока»), «жмурки». Наприклад, для клюка ставилася посередині між декількома ігроками, і кидали в неї камінням: «хто попаде той і виграв». Для жмурок зав'язувалися очі одному з гравших, і він мав ловити інших [7].

Сценарій гри в «платочок» відповідає сучасному: «Встають у круг, один бере платочок і сзаді їх усіх бігає, і комусь підкинув. Якщо позівав, не побачив, що в тебе платочок, отже ти зівака, іди у круг» [9, с.238]. Існували і рольові ігри. Наприклад, дівчата могли грати в «молодої»: «На возику катаємося, одіваємо молоду, хвату надіваємо» [8, с.71].

Що стосується іграшок, то в селянських родинах того часу вони фактично не купувались в магазинах. Досить рідко купували іграшки у майстрів. [8, с.25]. Слід зазначити, що в цьому відношенні села відрізнялися від невеличких містечок, де дітям в заможних родинах, що займалися сільським господарством, могли купувати дорогі іграшки. В селах дівчата часто грали ляльками, зробленими з ганчірок, або навіть з паперу. Голову у такої ляльки набивали ганчірками, і розмальовували хімічним олівцем або фарбою. Ці іграшки робили вони самі, їх сестри, матері, або й брати [89, с.108]. Хлопці робили м'ячики з шерсті [8, с.61]. Робили «дамки» або «шашки» з свинячих кісток. Величезною рідкістю для зимових ігор були куповані санчата та ковзани. Ковзани часто робили з дерева і вставляли в них сталеві стержні. Інколи батьки робили дерев'яні санчата, але як правило, каталися на так званих саморобних «гамаках».

Були і інші можливості розважитися. В великих селах періодично влаштовували ярмарки, на яких діти могли покататися на тогочасних атракціонах: «на свято в Чапаєва був ярмарок. На качелях, на каруселях накатаємося а двадцять копійок...» [8]. За «крашанку» або копійку дітям на ярмарку купували цукерки. Справжню подію в дитинстві було Різдво, на яке діти ходили з «вечерею» до родичів або хрещених.

Щоправда, часу на ігри в сільських дітей було обмаль. Більшість респондентів визначають, що робота забирала майже весь їх час. Водночас характерною рисою сільського виховання була відсутність будь-якої поблажливості до дітей в родинах: «строго якимось було». В присутності батьків діти повинні були вести себе тихо, до матері і батька зверталися тільки на «Ви».

Таким чином, впродовж 20-30-х років у вихованні сільських дітей помітні зміни відбуваються в освітній сфері, на яку найбільший вплив мала радянська влада. Саме тут найперше відбувається трансформація традиційних елементів виховання. Розширюється коло дітей, охоплених освітою, починає змінюватися відношення до навчання дівчат. Що стосується дитячих ігор, то вони залишаються без особливих змін.

Джерела та література

1. Аверина-Луговая Д. Образ міста в історичному контексті: Крим наприкінці XIX на початку XX ст. / Д. Аверина-Луговая // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Вип. XXIII. – Ч.1. – С.132-138.
2. Блок М. Апологія історії [Електронний ресурс] / Марк Блок. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Blok_M/02/php
3. Бродель Ф. Історія и общественные науки [Електронний ресурс] / Ф. Бродель. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Brod.
4. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С.В. Кульчицький: В 2 ч. – Ч.1. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 445 с.
5. Сарбей В. За народознавчу історію України! // Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи. – Харків, 1996.
6. Удод О. Історія повсякденності як методологічна проблема. За людинаознавчу історію України (про актуальність історії повсякденності) [Електронний ресурс] / О. Удод. – Режим доступу: <http://www.novadoba.org.ua>.
7. Усна історія Степової України / Запорізький край. – Запоріжжя: АА. Тандем, 2008. – Т.1. – 516 с.
8. Усна історія Степової України / Запорізький край. – Запоріжжя: АА. Тандем, 2008. – Т.3. – 490 с.
9. Усна історія Степової України / Запорізький край. – Запоріжжя: АА. Тандем, 2008. – Т.4. – 474 с.
10. Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. / Н. Яковенко. – К., 2002.

Савченко І. В. Воспитание детей в украинских крестьянских семьях Запорожского края в 20–30-х гг. XX в. (по устным источникам)

Статья посвящена исследованию особенностей воспитания детей в украинских селах 20-30-х гг. XX в. В частности, рассматривается школьное образование, трудовое воспитание, игры. Акцентируется внимание на изменениях, которые происходят в процессе образования детей. Подчеркивается усложнение процесса обучения среди детей, которые обучались с середины 20-х – 30-е гг.

Ключевые слова: повседневность, воспитание, образование, игры, детство.

Savchenko I. V. Education of children in the Ukrainian rural families in Zaporozhye region in 20–30-ies of the 20th century (according to oral sources)

This article is devoted research of everydayness of the Ukrainian village 20-30th years of the twentieth century. of features of education of children in the Ukrainian villages of 20-30th XX the item. In particular, considered on school education, labor education, games. The attention is focused on changes which occur in the course of formation of children. Attention on complication of teaching process is accented among children which was taught from middle of 1920th.

Key words: everydayness, childhood, education, games, educations.